

Apáczai Cseri János életrajzához és műveinek bibliográfiájához.

— Második közlemény. —

IV.

Elkövetkezők Apáczai életének utolsó korszaka: kolozsvári tanársága. Egyházának kormányzásába behozni óhajtott reformjait élte fogytáig óhajtja, de szellemének egész erejével egy nagyobb s fontosabb cél eléréseért küzd a neki élni megadatott ezután következő négy esztendőn: a nemzeti tanításért. Ismét föllobban benne az a vágy, mely a távol Belgiumban vert gyökeret szívében: nemzeti közművelődést és nemzeti tudományt teremteni. Lázasan sietve, nagy tevékenységet fejt ki. Mindenek előtt elmondja 1656. nov. 20-án beszédjét: *De summa scholarum necessitate earumque inter Hungaros barbariei causis*,¹⁾ melyről *Beöthy Zsolt* oly találóan jegyzi meg 1891 szeptember 15-én a budapesti egyetem ifjuságához intézett tanévmegnyitó beszédében, hogy ez „az egész magyar művelődéstörténetnek egyik legérdekesebb és legszomorubb okírata.“²⁾ Méltatni e beszédet nem lehet találóbban, szebben és becsesebben, mint a hogy ezt *Beöthy Zsolt* idézett beszédében tevő. „E szegény, üldözött, beteg tudós — ugymond *Beöthy* — a tudomány oroszlánszivű fölkentjei közül való, kit a közelmúlt rémjelenetei ép oly kevésbé képesek megfélemlíteni,

¹⁾ E beszédet Apáczai maga leírta az általa létesített Apáczai albumba, mely most is megvan az ev. ref. koll. könyvtárában. Hegedüs István magyarra fordította e beszédet, mely megérdemelné, hogy külön kiadásban is megjelenjék. L.: A kolozsvári ev. ref. főtanoda értesítője az 1875—76. tanodai évről. 1—23. l.

²⁾ L. Acta Reg. Scient. Universitatis Hung. Budapestiensis Anni MDCCCXCI—XCII. Fasc. I. 48—64. l.

mint halálának közelgő árnyéka. Tudós, ki hisz eszméiben, hazafi, ki hívatottnak érzi magát az igazság szavával megváltani nemzetét, puritán, ki mit sem vár a nagyoktól, haldokló, ki istene előtt tárja föl lelkének keserveit. Beszédében két hang a vezérlő, mely végig összeolvad s mégis tisztán cseng füleinkbe. Az egyik forró szerelmi vallomása nemzetének. Ennek nagysága műveltségben és hatalomban, a miért küzd azzal a másik hanggal, melyben szinte vad gyűlölet forr vezetői ellen. Megtámadja az egyháziakat, kik kevés kivétellel haszonlesők és felfuvalkodottak, az iskola munkáját és embereit lenézik, az ifjak nemesebb törekvéseit mosolygják és ócsárolják; a lomha és kegyetlen előljárókat, kik a tudományról álmodni sem képesek; a tanítókat, kik hivatás nélkül készülnek pályájokra s lelkesedés nélkül töltik be, jövedelmesebb egyházi hivatalokat lesve; az egész közrendet, mely az örökös jobbágyság csikorgó szegénységével csak menedéknek láttatja az iskolát a tanulóval, kit, mint mindeneket körülötte, semmi, de semmi egyéb, csak kenyér képes lelkesíteni. Iskola! Ezt szeretné kiáltani és semmi egyebet, s mint valami bűvös jelszóval elűzi vele ebből az országból a tudatlanság és érdekhajhászat, a maradiság és közöny lelkét. A tanúltságot csak becsülés táplálja: az iskolának, a tudománynak, a tudósnek megbecsülése. Ez az, a tudomány becsülete és szeretete, a mi hiányzik nálunk. Pedig csak ez nyithatná meg a nemzeti nagyságnak igazi, életadó forrásait. Magyar egyetem, mint a magyar tudomány forrása; magyar tudomány, mint a magyar műveltség forrása.“

Apáczai nem elégszik meg csupán a beszéddel, hanem hozzá is lát a vezetése alatt álló iskola megerősítéséhez és gyarapításához, és memorandumot dolgoz ki egy létesítendő *magyar egyetem* felállítására tárgyában, mely emlékiratát Barcsai Ákos fejedelemhez benyújtja „Modus fundandi Academiae in Transilvania“ cím alatt, kifejtve számokkal, hogy a fejevári kollegium búsas jövedelméből létesíteni lehet ez akadémiát. Mint Bethlen Miklós is megjegyzi, ha Barcsai Ákos tovább marad életben s fejedelmi székében, aligha fel nem állítja vala ez akadémiát.

Apáczai mindkét irányu működésének (a kolozsvári ref. kollegium megizmosítására és az erdélyi felsőbb tanintézet felállítására vonatkozó terv) történetéhez és ismeréséhez egy-egy adatot pótolhatok.

A kolozsvári ev. ref. kollegium részére Apáczai, hogy minél

több szegény magyar ifjú is tanulhasson, Lorántfi Zsuzsánnánál 1000 frt alapítványt eszközölt ki. Ez az érdeme Apáczainak ismeretes.¹⁾ Ámde nem ismeretes az, hogy szerzett Apáczai scholájának egy másik, sokkal fontosabb és nagyobb alapítványt is, azt, melynek jótékony hasznát az erdélyi reform. egyház épen a legjobb időben élvezi ismét, miután hosszabb ideig elvonták tőle: a Barcsai Ákos-féle *cameraticum beneficiumot*.

Hogy ezt a nagy és nevezetes alapítványt Apáczai eszközölte ki Barcsai fejedelemnél, e föltevésemet a következőkre alapítom:

A kolozsvári ev. ref. *egyházközség* levéltárában kezemhez jutott Apáczai egy levelének, melyet Barcsai Ákoshoz intézett, sajátkezűleg írt fogalmazványa. E levél az eredeti fogalmazványról általam vett másolatban²⁾ így hangzik:

Apátzai János alázatos supplicatioja Ngdhoz || mint igen kgl's Urához és Maecenasához.

Kgl's Uram! Alázatosan jelentem Ngdk, hogy ez a' || Schola, mely az egész kereszténység között fenn forgo legne || hezebb és legártalmasabb két adversa relligiok ellennében plán || táltatott volt a' bodogh emlékezetü Fejedelmektől: az a jo || véget, a patrociniumnak elégtelensége miatt, mind eddigis el nem || érte, hanem sőt inkább tsufolásra adott sokakban azoknak kész || alkotmatosságot, az alkotmatlan tanítások és tanulások által || Mostan penig ugyan fölötte elhagyattatott állapottal vagyunk: mert || itt kgl's Uram a' nagy égés után, még tsak egy Audito || rium sem volt mind eddig is, melyben taníthatunk volna, || hanem kamarákban kénszerítettünk tisztünköt végben vinnünk. Igye || keznek ugyan már az itt valo Uraim felépítettéseken, de || mikorra leszen az en nem tudom. Tanítottok is ordinariusok tsak ketten vagyunk. Két em || ber penig, (bár az maga volna az Istenes Plato és a' nagy Aristoteles) annyi sok külömb külömb fele korban

¹⁾ L. Szilágyi Sándor: Apáczai Cseri J. és kortársai Magyar Ak. Ért. I. k. (1860.) 482. s. köv. II., valamint Fekete Mihály és utána kiegész. Szabó Samu: A kolozsvári ev. ref. főtanoda régibb és legujabb története, egyszersmind értesítő az 1874—75. tanodai évről, Kolozsvárt 1876. 91-ik s. köv. lapokon.

²⁾ Magát a levelet közölte. jól. Hcepei Gergely lelkész is az *Erdélyi Protestans Közlöny* 1879. évf. 279. l. de nem tartottam feleslegesnek azt a legteljesebb szóhátséggel és a sorok jelzésével is az eredetiről lemásolni.

levő elmeknek || hasznos tanítására elegendő nem lehetne soha. Noha ne || mely jó indulatu emberek az el múlt télben magokat megh || szedvén, három Praeceptornak rendelték volt esztendeig való || fizetést, de felek rajta, ez az idő eltelve az is tsak füstbe || megyen, ha a' Ngd Fejedelmi kglse nem accedál. Mi || nek okáért Ngdk mint kgl Urának szegény el-hagyattatot || Scholánk könyörög én általam, méltóztassék Ngd Fejedelmi ke || gyelmességéből ennek az Ecclesianak parantsolni, hogy az Ecclesia || pénzből vagy proventusából, (rea emlékeztetvén a' végre melyre || az Istenes Fejedelmektől rendeltetett, tudni illik religionk gyarapodására mely a' Scholák virágzása által szokott legjobban mindenütt lábat kapni) deputáltassék a' Praeceptorok számára (átvitel a tulsó lapra) három három száz forint esztendőnkent. Hogy a' ki Rheto || ricát fog tanítani fizethessünk 60 forintot néki esztendőn || kent, aki Poësis annak is 60. a' ki Syntaxis annak 50. || a' ki Etymologiat 50. a' ki Rudimentat 40. a' ki Orthographiat, azaz, írást 's olvasást, annakis 40. Egyébként Kgl's Uram soha bizony jó módjával adversariusink ellen meg - nem - || álhatunk. Magunk hogy mind azokat a' a' dolgokat tanithassuk soha rá nem érkezünk. Sőt ha mind reájok érkezni is azokra, || de azonban el kellene a Theologiának és Philosophiának maradni, || mellyek nélkül amazok tsak haszontalan tsevegések. Hogy az || ért kgl's Uram ne kenszeritessenek tovább' a' Reformátusok || gyermekei latinitás tanulása kedvéért a' Pápisztákhoz folya || madni (mint régen az Izraeliták a' Philisteusokhoz az ő fegyverek || nek meg - elesítéséért) 's azonba religiojokat sokan változtat || ván, a Pápiszták tanítókk intzelkedések által vallásunktól el || szakadjanak, nekünk nagy lelkünk sérelmére: méltóztassék Ngd kgl's annuálni és disponálni a' dolog felől.

E' felett kgl's Uram, hogy az Isten dütsősege és a' || Ngd meltosagos hire neve a tisztességes tudományok es keresz || tyen vallásunk gyarapítása által annál inkább öregbedjék: ne || szánnyá Ngd egy - nehán jó indulatu Iffunak valami benefici || umotskát rendelni: kik a' Ngd szárnyai és Fejedelmi kgl'sége || alatt fel-neveltetvén az az igasságban és a' scientiakban, arra má || sokot is osztán tanithassanak: és így a' Ngd kgl'sége hirdettessék mind addig valámig a tudományok a' világon tanittatnak. Itt kgl's || Uram rendszerint való (kihuzva Fizetesek) jövedelmek a' Diákok napjába ötven ötven pénz, mely mennyit tehessen ötven hatvan Diákok Ngd kegyelmesen meg

itelheti... Az irgalmas Isten a Ngd Fejedelmi színét igazgassa mindezekben az ő dütsőségére.

Ez a levél kétségtelenül 1659-ből származik. A kolozsvári ev. ref. egyház levéltárában lévő fogalmazványon ennél jóval későbbi időből származó irással „1659“ datum van, de még inkább bizonyítja e levél évét az eredmény, melyet elért, a válasz, mely reá érkezett: Barcsay hires „cameraticalis“ alapítványa. Az egyházköztség levéltárában, hova véleményem szerint, mintegy ante-akta gyanánt került az Apáczaik levélének említett fogalmazványa, megvan a Barcsay eredeti adománylevele, mely a következőkép hangzik:

Nos Acatius Barcsai Dei gratia Princeps Transylvaniae, partium Regni Hungariae Dnus et Sicularum Comes. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod cum inter tot vicissitudines humanas quibus singulis volvitur momentis fragilitas multi studuerint immortalitatis sibi parare monumentum, facinoribus ac rebus praeclare gestis, omnes tamen (postposito quod in primis erat necessarium erga Deum et ejus ecclesiam pietatis zelo) caducis innixi fundamentis, inania sectati, nihil praeter irritos labores, ac aeternos (post fata) cruciatus nancisci potuere. At nobis, quos periclitantis ac inter tot ruinas et excidia ferme animam agentis Regni Transylvaniae clavo Deus praeesse voluit, longe alia mens est, infinitis enim aliorum edocti exempli, maxime Divini illuminati Spiritus sancti instinctu, inter continuas labores, quibus in horas pro patria destinemur, hoc unicum pro thesauro post fata etiam mansuro nobis reponere satagimus, ut Ecclesiae ejus, qui ex mediocre in hoc Nos evexit dignitatis fastigium statu, fideles dispensatores inveniamur, nulla quidem ambitione ducti, quippe qui nunquam hominibus cum dispendio animae placere studentes, in solo tantum modo Deo spem et auxilio reposita habemus. Quocirca donec Regni nostri Transylvaniae pace postliminio per clementiam Dei restituta uberior munificentiae nostrae Principalis demonstrandae occasio affulserit salum ut primitias aliquas Orthodoxa reformata Ecclesia Claudio-politana praelibare possit: conferimus a modo deinceps in perpetuum, successivis semper temporibus, ex cameris nostris Colosiensi quadringentos, Thordensi totidem, Székiensi similiter quadringentos, Desiensi pariter quadringentos, in summa mille sexcentos florenos Ecclesiae jam nominatae, quos annuatim officiales earundem,

tam moderni, quam futuri, absque defectu administrare teneantur, ex qua summa Rector primarius Scholae ejusdem centum florenos annuatim pro se percipiens, ducenti floreni ad sustentationem decem studiosorum convertantur, superflua summae parte dispositioni Patronorum Ecclesiae jam dictae subjacente. Obligantes tam nos (qui vero et syncerissimo ducti cordis nostri affectu donamus) quam universos successores nostros legitimos, nimirum Transylvaniae Principes, imo adjuvantes eos per Deum et conscientiam ipsorum, ita solium eorum in terris stabiliatur, ita misericordiam Dei post fata sortiantur, sicuti collationis hujus nostrae confirmatores extiterint, effectoresque, si qui vero sint futuri, quod minime speramus, qui exiguum hunc infinitorum nostrorum laborum fructum Ecclesiae inviderint, optamus justitiam potius, quam misericordiam divinam experiantur, maledictionesque in psalmo centesimo nono expressae eos, ac familiam eorundem obruant. Prout damus, donamus et conferimus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in salis camera nostra Desiensi, die vigesima septima mensis Januarii. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quinquagesimo Nono. *Achatius Barchiaj.* ¹⁾

Az alapító levél intentiói világosan ugyanazok, melyeket Apáczai leginkább a fejedelem figyelmébe ajánlott t. i. szegény tanulók segélyezése. Ez alapítvány évenként tíz alumnus tanulását tette lehetővé s ezenfelül a kollegiumi rektornak: magának *Apáczainak* helyzetét javította. Hogy Apáczai a maga önzetlenségével nem működött a saját fizetése javításán, azon nem kételkedhetünk, ismerve Apáczai

¹⁾ Minő érdekes és jellemző az akkori korra ez alapító levél ama része, melyben Barcsay a 109-ik Zsoltárban foglalt átokkal fenyegeti azokat és azok családjait t. i. fejedelmi utódait, kik ez adományt megvonják. A 109-ik Zsoltárban (Könyörgése Dávidnak Dóég ellen: a Krisztusnak Judás ellen) ama rész, melyre Barcsay különösen czéloz, bizonyára e vers: „Az ő életének napjai legyenek kevesek és az ő *fejedelemségét* más vegye el. Az ő fiai bujdosanak el, kolduljanak és keressenek eledelt az ő elpusztult helyeken². Barcsay alapítványát, miként ez az általam használt eredeti alapító levél indorsatáján olvasható, az 1664. július 26-án a kezei táborban tartott gyűlésen Apafi Mihály fejedelem előterjesztésére az országos rendek megerősítik. Az alapító levél egyik felén későbbi dátummal Apafi saját kezeiréséhez nagyon is hasonló írással ez olvasható: *Adják pénzül megh. nem súl. Vásárhely 14. Januarii Anno 1667.* Midőn az alapító levél a rendek elé került, határozatukat *Sárospatak*y Márton protonatorius vezette rá ez indorsatára.

jellemét, de másfelől azt is tudhatjuk, hogy Apáczaik számára ki eszközölte ki az alapító levél amaz intézkedését. Nem más, mint Bethlen János kancellár. Ugyanis Bethlen Miklós írja: „Az atyám szerze neki Barcsay Ákos fejedelemtől, a rendszerint való kolozsvári fizetésén felül esztendőnként az aknáról 400 forintokat.“¹⁾ Bethlen Miklós e följegyzése Apáczaiknak fentebb közölt levelével együtt teljesen nyilván valóvá teszi azt, hogy ez alapítvány Apáczaiknak köszönhető ki *kérésének támogatására*, mint láthatjuk nem siker nélkül, Bethlen János kancellárt kérte fel. A fiatal Bethlen Miklós annyit tudott, hogy apja valami „fizetést“ eszközölt ki Barcsaynál, s azt hiszi, hogy ez nem egyéb, mint az Apáczaik fizetése, holott mint tudjuk, az adományról van szó, mely *egyszersmind* a rektor fizetését is megszaporitja.

Minden habozás nélkül elfogadható tehát föltevés, hogy *Apáczaik Cseri Jánosnak és fáradozásának köszönhető, vagy legalább is nagyobb résében neki tulajdonítható* a Barcsay féle cameraticalis alapítvány, mely az erdélyi ref. egyházat és kolozsvári tanodáját igen jelentékenyen és hathatósan elősegítette céljaiban.

Maguk az alapítványok megszerzése terén szerencsés és ügyes működése eléggé mutatják azt, hogy a hol a nemzeti tanügy érdekében kellett tennie, ott Apáczaik a gyakorlati téren bámulatos ügyességet és szívós munkásságot fejtett ki.

A kolozsvári ref. kollegiumban tartott híres beköszöntője után, melyben mint fennebb láttuk, a nemzeti felsőbb tudományos szakoktatást sürgeti, akadémia felállítását követelvén: hozzálátott a fölállítandó első magyar tudományos felsőbb tanintézet tervének kidolgozásához, el is készítette a tervet s benyújtotta Barcsaynak. E tervetről Bethlen Miklós és Bod Péter említést tesznek, meglehet, hogy Bod Péter látta és olvasta is a tervezetet, részletesen azonban nem ismertette s aztán 1872-ig ismeretlen volt e tervezet. Ez évben *Szabó Károlynak*, ki tizenkét esztendeig kereste, kutatta, sikerült fölfedeznie, a gróf Mikó Imre által megvásárolt Aranka-féle gyűjtemény egyik csomagjában a tervezet kéziratának egyik másolatát. E kéziratot Szabó Károly a M. T. Akad. 1872. jan. 27-én tartott ülésén ismertette²⁾

¹⁾ Önéletleírása 247. l.

²⁾ Apáczaik Cseri János Barcsay Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. Közli *Szabó Károly*, rendes tag. Pest, 1872. n. 8° 18 l. (Értekezések a nyelv és széptudományok köréből. Kiadja a M. T. A. III. köt. II. szám. 1872.)

E példányt Galambfalvi Mózes másolta le, s mint ő maga megjegyzi „Groff Bethlen János uram levelei között találtatott ezen kis consultatio.“ Ime tehát mint az alapítvány ügyében, ez ügyben is a kancellár útján kellett volna Apáczai tervének végrehajtatnia, ha sors engedi. A Szabó Károly által ismertetett kézirat hátára Aranka György ezt jegyezte ugyan: „Néhai *Tsulai György Bartsai Ákos udvari papja azután püspök projectuma egy akadémia felállításáról*“, ámde Szabó Károly éles szeme azonnal észreveszi, hogy a tervnek „nem csak egész szelleme, hanem több helyt egyes kifejezései is világosan bizonyítják, hogy szerzője a fiatal lelkü lángoló buzgóságu, a haladásért, reformért lelkesült tanár Apáczai volt“, egyuttal megrója Arankát tájékoztat-lanságáért és gyenge ítélőtehetségéért, hogyan volt képes ezt a tervet az öreg orthodoxus püspök Csulai Györgynek tulajdonítani. Ezután Szabó Károly a kézirat több helyének méltatásával és Apáczai más művének egybevetésével bizonyítja be, hogy a kézirat, melyet közöl, az Apáczai tervének másolata.

Konstatálhatom, hogy a Szabó Károly által fölfedezett másolatot Galambfalvi sok helyt nagyon hiányosan és hibásan másolta, több igen fontos dolgot hagyván ki belőle. Éppen e hibás másolás az oka Aranka tévedésének és ezért kellett Szabó Károlynak még bizonyítgatnia is, hogy itt az Apáczai tervéről van szó. Ugyanis a Teleki nemzetség marosvásárhelyi levéltárában, *Koncz József* tanár által figyelmeztetve, találtam Apáczai tervének egy *eddig ismeretlen másolatát*, mely sokban jobb, *teljesebb* és *hívebb* a tervnek eddig ismeretes egyetlen másolatánál, a Galambfalviénál. Mielőtt részletezném a két másolat közt való különbséget, vagyis inkább kiegészíteném e jobb másolatból a hiányosat, felemlítem, hogy a marosvásárhelyi levéltárban levő példány előszava után ott van az aláírás is (másolatban): „*Nagyságodnak alázatos és méltatlan szolgája Apáczai Cseri János.*“ Tehát szó sem lehet arról, hogy Arankának igaza volna; vastag tévedése, mint fennebb említém, a másolat e nagyon is fontos kihagyásának következménye.

Apáczai tervének szóban lévő eddig ismeretlen második példánya *Pápay-Páriz Ferencz* révén került Marosvásárhelyre. *Teleki Sándor* gróf, ki ugylátszik szintén foglalkozott azzal az eszmével, hogy magyar nyelvű felső tanintézet létesüljön Erdélyben, e végből *Pápay-Páriz Ferenczet* felszólította, hogy általában az e tárgyban

eddig kidolgozott tervezeteket küldje el, a mit Pápay-Páriz Ferencz 1712. jul. 1. Nagy-Enyedről datált és Teleki Sándor grófhhoz Gernyeszegré intézett levelének tanúsága szerint teljesített is, hivatkozán arra, hogy Alstediusnak és Bisterfeldnek írásban beadott tervezetét szintén elküldte a grófhhoz.¹⁾

Az Apáczaí terve (2703 levéltári számmal jelezve) egy negyed-rétű füzet, 10 levélből áll. Kívül *De instituenda Academia* cím van rajta, belül pedig teljes címe, melyet Galambfalvi hiányosan másolt s így Szabó Károly sem adhatott ki szószzerinti hűséggel, a következő: *A magyar nemzetben immár elvégtére egy Académia felállításának modgya és formája, melyben meg mutattatik, mind a mely könnyen mindjárást is meglehetne, mind az pedig mely kicsin akadályok állottak ebben ennek előtte is ellent.*

E példány szövege teljesebb lévén és sokkal nagyobb gonddal másoltatván, a Szabó K. által kiadott Galambfalvi másolta tervezetben a következő javítások szükségesek:

A 7-ik lapon²⁾, felülről számítva a 28-ik sorban, fájdalalmát helyett: *fájdalmamat.*

8. l. 2. sorb. kegyelmesen h.: *kegyelmes*; ugyane lapon 7. sorban obediendum h.: *obedientiam*, subditorum h.: *subjectam*; u. e. l. 10. sorban, soha meg nem lehet h.: soha jól meg nem lehet; a 25. sor után teendő: *Nagyságodnak alazatos és méltatlan szolgája Apáczaí Cseri János*; 28-ik sor után (a mint Szabó Károly helyesen sejtette az idézet forrását) a következő széljegyzet: *In oratione inaugurali anno 1656 nov 20 habita Claudiopoli.*

9. l. 5-ik sorb. költséggel h.: *költségével*; 30-ik sorb. proventus h.: *proventus állapotját*; 33-ik sorb. számra nézve után *kimaradt és beirandó: olyat penigh hogy Scotiában talán egyik academia is nem érkezett volna el véle, mert a száz alumniát nézve* (következik: sok stb.)

10. l. 9-ik sorb. 114 köből, h.: *144 köből*: 10-ik sorb. borsót

¹⁾ Pápay-Páriz e levelének eredetijét a Teleki nemzetség közös levéltárában Marosvásárhelyt láttam, ugyanott van az Apáczaí tervezetén kívül P. által említett Alstedius Bisterfeld-féle terv, mely azonban nem annyira felsőbb tanintézet létesítéséről, mint inkább a gy.-fehérvári gimnáziumnak szabályzatai átalakításával tervezett fejlesztéséről szól.

²⁾ A M. T. Akadémia által kiadott s fennebb idézett kiadásban teendők e javítások.

után: *kását*; 12-ik sorb. ért volna h.: *tett volna*; 13-ik sorb. 114 h.: 144; 17-ik sorb. pénze h.: *pénzt adtak*; 24-ik sorb. 6528 forintot h.: 6558 forintot; 29 sorb. számát --- után kimaradt és oda irandó —: *is*.

11. l. 14-ik sorb. 300 — után kimaradt és oda irandó —: *a graecae linguae professoré is 300*; 25-ik sorb. 278 forint h.: 308 forint; 33-ik sorb. 1768 frtot h.: 1798 frtot.

12. l. 13-ik sorb. hallottuk és láttuk h.: *halljuk és látjuk*.

13. l. 7-ik sorb. melyet — után kimaradt és beirandó: *ők*.

14. l. 26-ik sorb. hitván — után kimaradt és beirandó: *falusi*.

15. l. 7-ik sorb. ülnének h.: *itélnek*. U. c. sorban ülnének — után kimaradt és beirandó: *Oh mely nagy gyalázat az Nemes és Főemberek Gyermekének, hogy az paraszt ember Gyermekei ő nékik eleikben ültetnek kik után gyakorta süveg levéve kel salápolniok! Ezt hozta ám az idő nap előtt való Agár és Paripa melyeket ha szintén az Scholában (régibb irással: husz-huszonöt, igazítással: tiz-tizenöt) tiz-tizen öt esztendeig tekergettenek volna az Iustinianus Pandectái mellett az latinitás megh tanulása után ugyan mégh is jo korokban megtalálhatták volna.*

16. l. 17-ik sorb. creáltassék után későbbi igazítással a következők vannak: *noha csak catechetica theologiában jól fundatus legyen, aki olyan elé dolgában nem mehet is felvétettetik a prédikátorságra accedaván a theologiai facultás testimoniuma*. 19-ik sorb. Septembernek után kimaradt és beirandó: *ragy Juniusnak*.

18. l. 5-ik sorb. *Találni* kezdetű mondat így hangzik: *melyben mivel egy Hortulanus is kellene, amaz harmadik fennmaradott 100 frtot ennek keljene deputálni*.

GYALUI FARKAS.